

**ВІДОБРАЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З ОХОРОНИ
МАТЕРИНСТВА І ДИТИНСТВА В УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
1960-х ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1980-х РОКІВ НА СТОРІНКАХ
ЖУРНАЛУ «РАДЯНСЬКА ЖІНКА»**

У статті проаналізовано матеріали журналу «Радянська жінка», як джерела з історії радянського дитинства в УРСР у 1965-1985 роках. Здійснено спробу реконструювати образ дитинства, визначити які проблеми дитини піднімались авторами, прослідкувати державну політику з охорони матері та дитини, зрозуміти ступінь відповідності журнального образу дитинства радянським реаліям.

Ключові слова: УРСР, соціальна політика, сімейна політика, охорона материнства та дитинства, радянське дитинство, періодична преса.

Історія повсякдення впродовж останніх декількох десятиліть продовжує привертати увагу учених різних наукових галузей, залишаючись одним із перспективних і мало досліджених напрямків сучасної гуманітарної науки. Значний інтерес дослідників пов'язаний із потребою осмислення повсякдення не лише як цінності певної соціальної культури, але й як окремого предмета історичних досліджень [21, с. 4]. Історія повсякдення належить до наукових напрямків, який дає змогу сформувати цілісну картину певної історичної епохи, а також реконструювати як життя певного суспільства, так і життя окремої людини на різних етапах її розвитку. Для кожної людини надзвичайно важливий період дитинства, оскільки саме в цей період життя відбувається формування світогляду, базових життєвих принципів, закладаються основи майбутньої громадянської позиції і власної точки зору. Від часу захоплення влади і практично до розпаду СРСР, комуністичні ідеологи приділяли особливу увагу проблемам виховання нового покоління. Піклування про дитину проголошувалось одним із найважливіших і найбільш пріоритетних напрямків соціального розвитку радянської держави. Особливий інтерес становить партійно-державна політика щодо охорони материнства і дитинства періоду кризи радянської системи 1965-1985 років. Адже саме впродовж цього періоду відбувається якісний відхід від попередніх державних методів виховання радянського молодого громадянина. Тепер у центрі уваги держави опиняється сім'я як найважливіший соціальний інститут.

У сучасній історіографії немає єдиної точки зору на поняття дитинства. Через його полідисциплінарність вчені розглядають цей термін з точки зору історії, соціології, психології, педагогіки, етнології і т. д. Історичний аспект дитинства залишається на разі малодослідженим в українській історіографії. У січні 2009 року побачила світ фундаментальна праця відомих українських етнологів у галузі дитячої субкультури, яка являє собою збірку «Діти. Дитинство. Дитяча субкультура». Це дослідження присвячене віковій групі дітей і містить певні матеріали з історії дитинства традиційного українського

Топольницька Юлія Андріївна - аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

суспільства XIX століття і до кінця 20-х років XX-го століття [10]. Деякі регіональні дослідження з історії повсякдення і окремих проблем, пов'язаних із дитинством знайшли відображення в наукових працях Олени Стяжкіної [58] і Наталії Касьянової [18]. Багатотомна узагальнююча праця науковців Інституту Історії НАН України, «З історії повсякденного життя в Україні» розглядає окремі аспекти з історії дитинства. Однак останній том дослідження «Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба» [57] закінчується 1964 роком і, відповідно, наступний період залишається на сьогоднішній день не висвітленим.

Враховуючи, що дитинство розглядається науковцями як специфічна соціальна реальність, що являла собою сукупність ідей, культурних об'єктів, соціальних інститутів та подій [68, с. 49], то для його реконструкції слід використовувати різні типи джерел. Так, для вивчення історії дитячих років важливим джерелом виступають опубліковані документи, періодичні видання, мемуари та джерела усної історії, які фіксували «пам'ять дитинства» [2, с. 65-78]. Опубліковані документи дозволяють інтерпретувати сконструйований, а потім відредагований пам'яттю образ. Безпосередньо світ дитинства (повсякденні практики і стратегію поведінки, норми і цінності світосприйняття, ігри, захоплення, фольклор), знайшов відображення в документах, що надходять від самих дітей (щоденники, листи, твори). Таких джерел з історії радянського дитинства лишилося надзвичайно мало, причому більшість із них написані при прямому втручанні дорослих і мають певне політичне і ідеологічне забарвлення [54, с. 117].

Для вивчення державної політики по відношенню до дітей особливу цінність являють ті джерела, що відображають різні аспекти історії дитинства і сприяють розширенню рамок розуміння дитинства як соціального інституту. Важливу роль у формуванні розуміння феномену радянського дитинства відіграють періодичні видання тієї доби, які з одного боку висвітлювали офіційну соціальну політику компартії, з іншого дозволяють спостерігати трансформацію ставлення влади до проблем формування підростаючого покоління радянських громадян впродовж всього існування СРСР.

Популярні масові радянські журнали для жінок «Робітниця», «Селянка», «Радянська жінка» - більшою мірою формували, ніж відображали радянську дійсність. Вони містять різноманітні вербальні та візуальні матеріали про дитинство в радянській державі. В центрі уваги опинився статус сім'ї, материнства, дитинства в контексті державної гендерної політики, що варіювалася впродовж існування СРСР від розкріпачення жінки, поступового відмирання сім'ї, ідеї усупільнення дітей в умовах переходу до комуністичного суспільства, до проголошення материнського обов'язку перед державою, визнанням сім'ї важливим соціальним інститутом та стимулюванням його зміцнення та розвитку. Всебічне вивчення відображення дитинства на сторінках журналів, дозволить розширити наше уявлення про радянські жіночі журнали, як історичне джерело.

У радянських жіночих журналах активно використовувалися ідеологічні прийоми пропаганди «щасливого радянського дитинства». Однак, ці видання були розраховані на абсолютно різні читацькі категорії, тому і образ дитинства дещо відрізнявся. Так, журнали «Робітниця» і «Селянка»,

виконуючи ідеологічні завдання, були адресовані виключно радянській міській та сільській читачці. Дещо відрізнявся від них журнал «Радянська жінка», який в УРСР виходив друком з 1946 по 1991 роки. Реконструюючи радянську дійсність, журнал мав завдання вести пропагандистську діяльність як для читачок республіки, так і за кордоном. Журнал «Радянська жінка» орієнтувався на широке коло жінок, від робітниць заводу, домогосподарок і до жінок із високим освітнім та соціальним статусом.

Метою запропонованої статті є аналіз матеріалів журналу «Радянська жінка», як джерела з вивчення державної політики у сфері материнства і дитинства у 1965-1985 роках. Статті та повідомлення, наведені на сторінках журналу дозволяють реконструювати образ дитинства, визначити які проблеми дитини піднімалися авторами, прослідкувати державну політику з охорони матері та дитини, зрозуміти ступінь відповідності журнального образу дитинства радянським реаліям.

Журнал «Радянська жінка» було засновано ще у 1945 році Комітетом радянських жінок при підтримці Всесоюзної центральної ради профспілок. Виходячи друком у видавництві ЦК КПРС «Правда», журнал і його редакція підтримували зв'язки з міжнародною демократичною федерацією жінок, пропагуючи ідеї міжнародного жіночого руху. На сторінках журналу неодноразово виступали зі своїми поглядами відомі діячки міжнародного жіночого руху: Ежені Котон (Франція), Фатіма Ахмед Ібрагім (Судан), Брігітта Трімме (Німеччина), Елізабет Рен (Фінляндія). Водночас журнал був офіційною трибуною Комітету радянських жінок. Майже у кожному номері розміщувалася ділова, офіційна інформація про роботу Комітету, участь його керівниць у з'їздах народних депутатів, засіданнях ЦК КПРС [1, с. 20-21]. Комітет радянських жінок і його підрозділи - жіночі ради, поставивши важливим завданням «навчити дітей вищого щастя» [9, с. 6-7], лишалися вірними партійними органами, які у 1960-1980-х роках на найвищому рівні опікувалися різними соціальними питаннями, і, зокрема, охороною материнства та дитинства. Публікуючи на сторінках журналу матеріали засідань, звіти діяльності, Комітет радянських жінок прагнув привернути увагу міжнародної спільноти і ООН до поліпшення становища дітей у всьому світі [35, с. 1-3]. Комітет наводив на сторінках журналу статистичні дані про свою активну участь в охороні материнства і дитинства та піклування про дітей в СРСР і УРСР зокрема [49, с. 15].

Впродовж свого існування журнал часто змінював проблематику, відповідно до завдань, які визначалися партійною політикою. Так, у перше післявоєнне десятиліття журнал скоріше виконував роль газети, яка доносила до народних мас оперативну політичну інформацію, в статтях журналу були проаналізовані подвиги матерів-героїнь у роки війни та їхня активна участь у відбудові народного господарства. Втілюючи у життя нову програму комуністичної партії, яка передбачала покращення демографічної ситуації в СРСР, політичну інформацію із середини 1960-х років практично витісняють матеріали, пов'язані з охороною материнства і дитинства.

Виховання майбутніх будівників комуністичного суспільства офіційно було проголошено сферою особливої уваги держави ще в перші роки становлення радянської влади, що проявилось в активній соціальній політиці

та розробці радянської ідеології щасливого дитинства. Закони, постанови, коментарі до них, звіти про їх реалізацію, що друкувалися в «Радянській жінці», висвітлювали офіційну позицію влади щодо проблем дитинства, дозволяли прослідкувати еволюцію поглядів партійних ідеологів на охорону материнства і дитинства в другій половині 1960-х першій половині 1980-х років.

Партійно-державна політика у сфері охорони материнства і дитинства, визначена нормативно-правовими актами, знайшла відображення на сторінках журналу «Радянська жінка». Так, Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року, складений на основі Закону Верховної Ради СРСР від 27 червня 1968 року «Про затвердження Основ законодавства СРСР і союзних республік про шлюб і сім'ю», визначав як одне з найважливіших завдань радянської держави, піклування про сім'ю, в якій гармонійно поєднуються суспільні та особисті інтереси громадян. Згідно закону, держава брала на себе допомогу сім'ї у вихованні дітей шляхом будівництва мережі дитячих садків, ясел, шкіл-інтернатів та інших дитячих закладів. Кодекс встановлював порядок та умови вступу до шлюбу та його припинення, регулював особисті та майнові відносини подружжя, між батьками та дітьми, між іншими членами сім'ї, унормовував відносини, що виникали у зв'язку з усиновленням, опікою і піклуванням, прийомом дітей на виховання [42, с. 50]. Документ став визначальним у посиленні уваги держави до захисту материнства і дитинства і знайшов широке висвітлення в журналі «Радянська жінка», зокрема в різних рубриках, присвячених питанням нормативного забезпечення. Рубрики «Закон гарантує», «Юридична консультація», «Поради юриста» мали на меті ознайомити громадськість із змінами в законодавстві і правами та обов'язками громадян. Окремі статті стосувалися регулювання економіко-правових питань: надання різноманітних пільг, розмірів допомоги працюючим жінкам, удовам Другої світової війни, матерям-одиначкам та іншим соціально незахищеним категоріям, порядку прийняття на роботу і звільнення жінок, тривалості робочого дня, вихідних днів і багатьох інших питань [13, с. 30; 37, с. 30; 41, с. 25]. Крім того, рубрика «Юрист відповідає» виконувала просвітницьку функцію з питань особистих прав подружжя, прав і обов'язків батьків і дітей, прав на матеріальну допомогу у зв'язку із народженням дітей, прав на аліменти тощо [29, с. 30; 39, с. 28; 47, с. 24].

Проголосивши в «Основах законодавства СРСР і союзних республік про шлюб і сім'ю» 1968 року широку соціальну програму з забезпечення населення СРСР садками і яслами для дітей [42, с. 51], державний апарат приступив до практичного втілення відповідних норм закону. Так, на сторінках журналу з'являється рубрика «Садки і ясла кожному селу», завданням якої було ознайомлення громадськості з досягненнями у цій сфері. Майже у кожному номері журналу містились відповіді редакції на листи читачок з усіх закутків УРСР з приводу забезпечення сіл української республіки дитячими виховними установами [51, с. 18-19; 52, с. 13; 53, с. 18]. На жаль, оголошення закону ще не означало його належну реалізацію. Відповідно інша рубрика - «Радянська жінка допомогла», яка мала постійне місце на останній сторінці журналу, висвітлювала і певне критичне ставлення з боку читачів до питань втілення оголошеної програми, зокрема щодо невиконання планів будівництва дитячих закладів, нестачі або некомпетентності кадрів, зростання

рівня захворюваності дітей у дошкільних закладах, поганого фінансування соціальної сфери [43, с. 30; 44, с. 5; 45, с. 18].

Окремі тематичні блоки «Читач запитує, редакція відповідає», «Читач звернувся до редакції», «Ваші листи» [8, с. 22; 64, с. 5; 66, с. 25] періодично з'являлися в журналі і досить швидко зникали. Ці рубрики являли собою листи читачок на різноманітні теми: виховання здорових дітей, проблема покарання дітей, необхідність іграшок у житті дитини, питання гігієни дитини. Безперечно, листи, відібрані для обговорення і оброблені редакцією, а в деяких випадках, імовірно написані самими журналістами, не лише відтворювали реальні потреби і запити батьків, але одночасно були інструментом конструювання радянського дитинства в суспільній свідомості. З іншого боку, робота з листами була одним із способів маніпуляції суспільною свідомістю і свідченням функціонування каналу зв'язку між читачами і редакцією. Судячи з листів, які друкувалися в журналі, читачки асоціювали «Радянську жінку» з владою, яка могла вирішити багато їхніх проблем. Однак окремої рубрики присвяченої питанням дитинства в журналі «Радянська жінка» не було запропоновано. Проблеми виховання дітей найбільш широко висвітлювалися в матеріалах присвячених зміцненню інституту сім'ї.

Оскільки тема сімейних відносин у другій половині 1960-х років стає одним із найважливіших завдань державної соціальної політики, це не могло лишитися поза увагою головного жіночого журналу республіки. Пріоритетність закріплення за жінкою материнських обов'язків визначалися на законодавчому рівні. Держава робила ставку на інститут сім'ї та акцентувала увагу на її центральній фігурі матері. В сімейному законодавстві 1968 року підтверджувалась головна роль жінки в сім'ї, з акцентуванням на тому, що радянській жінці забезпечуються необхідні соціально-побутові умови для поєднання щасливого материнства з активною і творчою участю у виробничому і суспільно-політичному житті [42, с. 51]. На противагу цьому ціла низка рубрик журналу, присвячених капіталістичному світу, інколи навіть виключно своєю назвою «У світі капіталізму, у світі безправ'я» аж кричали про дискримінацію жінок в імперіалістичному світі, про їх емансипацію та про небажання поєднувати кар'єру і материнство [15, с. 12]. Так, рубрики «Будні вільного світу», «Мир, жінки і боротьба», «Звідусіль» говорили про жіноче безробіття, безправ'я, відсутність житла, відсутність садків і ясел, дитячу безпритульність, проблеми дитячої наркоманії, торгівлю дітьми, несправедливе сімейне законодавство. Натомість у радянській державі жінка отримувала все необхідне для реалізації себе в політичному, соціально-економічному, сімейному житті [4, с. 10; 5, с. 24; 30, с. 8; 31, с. 19; 32, с. 15; 56, с. 24].

Офіційна перевага моделі сім'ї, зосередженої навколо матері, закріплювалась також і в Конституції УРСР 1978 року, що визначала роль жінки в суспільстві в якості «трудівниці-матері, виховательки дітей і домогосподарки» [42, с. 50]. Важливим пріоритетом державної політики стає орієнтація на надання допомоги жінці у сім'ї та побуті. Це знайшло відображення у рубриках для всієї сім'ї з ведення домашнього господарства, виховання дітей, психології сімейних відносин. Зміцнення радянської сім'ї мало об'єктивно сприяти вирішенню глобальної демографічної проблеми.

Закріплення на законодавчому рівні підтримки державою сім'ї та теоретичні поради спеціалістів не могли кардинально вплинути на критичну демографічну ситуацію в СРСР і в Українській РСР зокрема. Так, статистичні дані свідчили, що починаючи з 1965 по 1985 рік природній приріст населення УРСР зменшився з 7,7% до 2,8 % на рік [36, с. 38]. Кількість дітей в українських сім'ях невпинно скорочувалась. Журнал «Радянська жінка», як частина радянської пропаганди, продовжував виконувати поставлені завдання, публікуючи десятки статей-інтерв'ю з відомими жінками: спортсменками, актрисами, лікарями, науковцями [65, с. 3], а також історії і листи звичайних жінок, які своїм прикладом показували всі переваги поєднання материнства і кар'єри, заохочували читачок до народження більшої кількості дітей [14, с. 21; 48, с. 12]. Крім того, постійна рубрика «Куточок здоров'я» майже в кожному номері містила статті про лікування безпліддя, перебіг вагітності, жажіття абортів, що приводить до бездітності. Радянській жінці постійно наголошували, на тому, що головною її проблемою є відсутність дітей і це необхідно виправити [22, с. 28; 23, с. 26; 24, с. 28; 25, с. 28; 26, с. 26; 27, с. 25]. Для тих жінок, яким не судилося пізнати радості материнства редакція журналу підготувала цілу низку статей присвячених реальним історіям жінок-одиначок, які знайшли своє щастя в усиновленні дітей [34, с. 21].

Гортаючи сторінки журналу за 1965-1985 років можна простежити трансформацію образу радянського чоловіка-батька. Після завершення війни радянська пропаганда свідомо сформувала образ чоловіка-переможця, який являв собою ледь не ідеал, але фактично не брав ніякої участі у вирішенні сімейних питань, всі сімейні клопоти лягали на плечі жінок. Так, і на сторінках «Радянської жінки» навіть у 1960-70-х роках чоловік найчастіше був головним героєм гумористичних рубрик журналу, в яких у жартівливій формі чи у якості карикатур, висвітлювали байдужість чоловіків до ведення домашнього господарства, сімейних обов'язків, виховання дітей, сплати аліментів [3, с. 27; 11, с. 17; 12, с. 27; 17, с. 23; 67, с. 25; 69, с. 23].

Із кінця 1970-х років на сторінках журналу різко пошвидко змінюється тематика, присвячена ролі чоловіків у вихованні дітей. Можливо така тенденція була пов'язана з підписанням СРСР у 1979 році Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Не дивлячись на багаточисленні промови Л. Брежнєва про рівність чоловіка і жінки у радянській державі, СРСР, як член ООН, не міг проігнорувати документ, поява якого мала стимулювати зацікавленість радянських жінок в отриманні вищої освіти, більш активній участі у політичному та економічному житті держави на рівні з чоловіками. Саме тоді, з'явилась ідея компенсувати зайнятість радянської жінки шляхом залучення чоловіка до виконання сімейних обов'язків. На сторінках журналу з'являються окремі рубрики розраховані безпосередньо на чоловічого читача [70, с. 28-29].

Починаючи з 1980-го року постійна рубрика «Університет батьків», в якій професіонали давали поради подружжю щодо морального, психологічного, економічного та ідеологічного виховання дітей [7, с. 17; 38, с. 17; 62, с. 22], трансформувалась у рубрику «Відкритий урок для батьків», яка лишала за собою ту ж місію, тільки тепер основна увага статей була

зосереджена навколо фігури батька та його ролі у вихованні, особливо хлопчиків. Окремі статті подавалися редакцією як написані власне «щасливими чоловіками-батьками» [6, с. 25; 28, с. 27; 61, с. 24; 64, с. 26]. Таким чином, рубрики присвячені чоловікам, мали привернути увагу чоловічої статі до обговорення дитячого питання і водночас зруйнувати стереотипи про радянську жінку, яка бере на себе всю відповідальність за домашні справи та виховання дітей.

Уявлення партійних ідеологів про роль сім'ї у вихованні дитини майбутнього будівника комуністичного суспільства в післявоєнні роки змінилося. Першочергова ставка на планове виховання дітей у дитячих колективах, яслах, садках, школі, професійних закладах із другої половини 1960-х років відходить на другий план. Тепер визначальну роль у вихованні дитини відіграє саме сім'я, яка проголошувалась важливим суспільним інститутом. Однак залишалась актуальною проблема дітей сиріт, які не мали батьків.

У післявоєнне десятиліття сирітство досягло масштабу національної катастрофи і долати це соціальне лихо планувалося через розширення мережі державних дитячих закладів. Звернення уваги в журналі «Радянська жінка» до теми дитячих будинків свідчило про важливість проблем сирітства, безпритульності, бездоглядності з боку батьків. Головною причиною соціальної незахищеності дітей у 1960-1970-тих роках називали алкоголізм, усунення від виховного процесу батьків, а також постійна занятість на роботі з боку жінки-матері і неможливість приділяти належної уваги дітям [59, с. 26]. Сімейне законодавство 1968 року покладало великі надії на забезпечення дітей державними закладами з виховання та освіти, але актуальною залишалась і проблема недостатнього фінансування соціальної сфери. Більшість дитячих установ могли розраховувати лише на фінансування з місцевого бюджету, якого в умовах економічної стагнації не вистачало. Спроби вирішити проблему безпритульності лише державними заходами були безрезультатними. На сторінках журналу розгортається кампанія із залучення громадськості до вирішення дитячого питання, активно пропагувалися забуті раніше форми участі небайдужих громадян у житті сиріт: опіка і патронаж, а також шефство і піклувальні ради [20, с. 17]. У журнальних матеріалах наголошувалось, що велика зайнятість батьків на виробництві не дозволяла їм належним чином слідкувати за своїми дітьми. Результатом було зростання дитячої та підліткової злочинності, падіння дисципліни в школах. Певна виховна функція покладалася і на створенні дитячих кімнат міліції, які втілюючи державну політику, мали сприяти виправленню допущених помилок.

В умовах «холодної війни» надзвичайно важливим для влади залишалося питання виховання підростаючого покоління громадян відданих Вітчизні і комуністичній партії. Образ великої перемоги у Другій світовій війні переслідував радянського громадянина впродовж усього його життя. Так, на сторінках журналу досить часто з'являлися статті присвячені вихованню волі і витримки у дітей і підлітків. Всі педагогічні зусилля, як батьків, так і вчителів, мали бути спрямовані на виховання майбутніх героїв для країни [40, с. 21]. Всупереч установленому в 1930-х роках міфу про щасливе дитинство і погляду на дитину як на матеріал для формування слухняного вдячного радянського громадянина, в 1960-1980-х роках під практикою

виховання волі та впевненості у вірності обраного партією шляху, передбачався розвиток таких якостей, як самостійність, дисциплінованість, витривалість, вміння долати труднощі і перепони [7, с. 17; 62, с. 22]. Серед заходів, які радили автори журналу для виховання волі у дітей юнацького та підліткового віку - нічні походи, походи в дощову пору, холодну погоду. Однак найбільш дієвим засобом виховання в дитині волі проголошувалась праця. Праця з перших років життя дитини повинна була впроваджуватися в ігровій формі. Наступна сходинка звикання до праці полягала у виконанні домашніх обов'язків, через які дитина вчилася приносити суспільну користь у своєму першому колективі - сім'ї. В будь-який момент дитина повинна зуміти замінити батьків у домашньому господарстві, згодом і на виробництві [19, с. 3].

Натомість важка дитяча праця в капіталістичних країнах, повідомленнями про яку рясніли публікації в «Радянській жінці», оцінювалась однозначно негативно, підкреслювалось, що жорстока експлуатація дітей на Заході позбавляла їх головного - дитинства [33, с. 8-9]. В СРСР же навпаки, праця заради суспільної користі, а не особистого збагачення, ставала невід'ємною частиною дитинства, більше того - радянської ідентичності. Праця проникала в усі сфери повсякдення. І хоча законодавство про працю 1971 року забороняло експлуатацію дітей на виробництві, журнальна пропаганда активно засуджувала ледарство і заохочувала більш активно залучати дітей до суспільно корисної праці.

В основу системи виховання волі дитини закладався також фізичний і емоційний аскетизм: суворий режим, дисципліна, стриманість у відносинах між дітьми і дорослими. Особливе місце на сторінках журналу відводилося атеїстичному вихованню дітей. Запроваджувались окремі рубрики, які викривали негативний вплив релігії і церкви на моральне, психічне та ідеологічне виховання радянського громадянина [50, с. 3; 60, с. 11]. Дотримання всіх порад у вихованні дитини природнім шляхом означало реалізацію на практиці міфу про щасливе радянське дитинство. У журнальних статтях головним ворогом дітей і їх батьків оголошувався англо-американський імперіалізм, боротьба з яким полягала в захисті дітей не лише від потенційної військової загрози, але і від аморального американського кіно і всього «американського способу життя» [5, с. 10]. За словами авторів журналу, діти капіталістичного світу позбавлені можливості зростати у мирі, піклуванні і щасті [35, с. 1-3]. З іншого боку святкові репортажі, статті і фотографії зображували будні радянських дітей. Вони фіксували деталі із життя щасливих та безтурботних дітей в сім'ї, дитячому будинку, дитячому садочку, яслах, в клубі, на подвір'ї [55, с. 26]. Такі матеріали формували візуальне сприйняття радянського дитинства.

Отже, журнал «Радянська жінка» у 1965-1985 роках відображав і поширював радянську ідеологію дитинства, переваги соціальної політики, висвітлював питання розвитку інфраструктури і матеріальної культури для дітей, педагогічної доктрини формування майбутніх будівників комунізму. На сторінках журналу втілювався досить суперечливий і неоднозначний образ дитинства, який включав як радянські міфи про дітей, так і реальні проблеми дітей і їх батьків. Фактичний матеріал поданий у журналі є досить неповним і потребує перевірки, але офіційні уявлення, суспільні очікування і настрої

по відношенню до дітей, що відображені у публікаціях є цінним матеріалом для вивчення радянської політики виховання нового покоління.

1. Активістки радяться // Радянська жінка. - 1965. - № 6. - С. 20-21.
2. Безрогов В.Г. Воспоминания как источник по истории детства // Педагогическая Антропология и история детства. - М., 2001. - С. 65-78.
3. Біг на безкінечну дистанцію // Радянська жінка. - 1980. - № 3. - С. 28.
4. Будні вільного світу // Радянська жінка. - 1968. - № 2. - С. 10.
5. Будні вільного світу // Радянська жінка. - 1968. - № 4. - С. 24.
6. Бюджет сім'ї і діти / Відкритий урок для батьків // Радянська жінка. - 1980. - № 10. - С. 25.
7. Важкі роки / Університет батьків // Радянська жінка. - 1969. - № 1. - С. 17.
8. Веселе наше малятко / Ваші листи // Радянська жінка. - 1979. - № 6. - С. 22.
9. Голос правди (Нотатки з пленуму Комітету радянських жінок) // Радянська жінка. - 1980. - № 6. - С. 6-7.
10. Діти. Дитинство. Дитяча субкультура / ред.: М. В. Гримич; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ун-т Альберти (Канада). - К.: Дуліби, 2008. - 400 с.
11. Для вас, чоловіки // Радянська жінка. - 1966. - № 9. - С. 17-18.
12. Добрі наміри // Радянська жінка. - 1980. - № 3. - С. 27.
13. Допомога при народженні дитини / Юридична консультація // Радянська жінка. - №1966. - № 7. - С. 30.
14. Думка матерів / Суспільство і жінка // Радянська жінка. - 1972. - № 1. - С. 21-22.
15. Емансипація по-американському / У світі капіталізму, у світі безправ'я // Радянська жінка. - 1980. - № 12. - С. 12.
16. Законодавельство об охроне детства. - К., 1982. - 518 с.
17. Заручини / Гумореска // Радянська жінка. - 1972. - № 1. - С. 23.
18. Касьянова Н. М. Боротьба з безпритульністю та бездоглядністю в Донбасі (1943-1953 рр.) [Текст]: автореф. дис. канд. іст. наук; Донец. нац. ун-т. - Донецьк, 2010. - 19 с.
19. Квіти // Радянська жінка. - 1966. - № 6. - С. 3.
20. Коли кожен відповідає // Радянська жінка. - 1966. - № 7. - С. 13.
21. Коляструк О.А. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти / О. А. Коляструк. - Х., 2008. - 122 с.
22. Куточок здоров'я // Радянська жінка. - 1966. - № 4. - С. 28.
23. Куточок здоров'я // Радянська жінка. - 1966. - № 12. - С. 26.
24. Куточок здоров'я // Радянська жінка. - 1966. - № 5. - С. 28.
25. Куточок здоров'я // Радянська жінка. - 1968. - № 1. - С. 28.
26. Куточок здоров'я // Радянська жінка. - 1970. - № 2. - С. 26.
27. Куточок здоров'я // Радянська жінка. - 1980. - № 6. - С. 25.
28. Любити важко / Відкритий урок для батьків // Радянська жінка. - 1980. - № 3. - С. 27.
29. Майнові права подружжя / Поради юриста // Радянська жінка. - 1966. - № 7. - С. 30.
30. Мир, жінки і боротьба // Радянська жінка. - 1968. - № 6. - С. 8.
31. Мир, жінки і боротьба // Радянська жінка. - 1968. - № 9. - С. 19.
32. Мир, жінки і боротьба // Радянська жінка. - 1969. - № 1. - С. 15.
33. На зустріч всесвітньому конгресу жінок // Радянська жінка. - 1969. - № 2. - С. 8-9.
34. На теми моралі // Радянська жінка. - 1968. - № 3. - С. 21.
35. Найдорожче / До міжнародного року дитини // Радянська жінка. - 1979. - № 6. - С. 1-3.
36. Народное хозяйство СССР в 1980 году / Статистический ежегодник. - М. - 1981. - 583 с.
37. Оплата державних відпусток колгоспницям / Юрист відповідає // Радянська жінка. - 1966. - № 6. - С. 30.
38. Пізнай радість / Університет батьків // Радянська жінка. - 1968. - № 4. - С. 17.
39. Пільги багатосімейним / Відповіді юриста // Радянська жінка. - 1970. - № 2. - С. 28.
40. Пора змужніння // Радянська жінка. - 1968. - № 5. - С. 14-15.
41. Права вагітних жінок / Закон гарантує // Радянська жінка. - 1969. - № 9. - С. 25.
42. Законодавельство об охроне детства. - К., 1982. - 518 с.
43. Радянська жінка допомогла // Радянська жінка. - 1966. - № 3. - С. 30.
44. Радянська жінка допомогла // Радянська жінка. - 1968. - № 1. - С. 5.
45. Радянська жінка допомогла // Радянська жінка. - 1970. - № 2. - С. 18.
46. Радянська жінка. - 1980. - № 6. - С. 30.
47. Роди і відпустка / Юрист відповідає // Радянська жінка. - 1969. - № 12. - С. 24.

48. Розмова друга // Радянська жінка. - 1972 - №6. - С.12.
49. Року дитини присвячений // Радянська жінка. - 1979. - № 5. - С.15-17.
50. Рядок з реферату // Радянська жінка. - 1980. - № 10. - С. 3-4.
51. Садки і ясла кожному селу // Радянська жінка. - 1966. - № 12. - С. 18-19.
52. Садки і ясла кожному селу // Радянська жінка. - 1966. - № 4. - С. 13.
53. Садки і ясла кожному селу // Радянська жінка. - 1966. - № 6. - С. 18.
54. Сальникова А.А. Детство как миф: некоторые аспекты изучения российско-советского детства в зарубежной историографии / А. А. Сальникова // Clio Moderna. Зарубежная история историография. - Казань, 2002. - Вып. 3. - С. 107-119.
55. Світ очима дітей // Радянська жінка. - 1980. - № 3. - С. 26.
56. Сімейні кайдани / Звідусіль // Радянська жінка. - 1969. - № 6. - С. 24.
57. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко; ред.-упоряд. Н.О. Лаас. - Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. - 698 с.
58. Стяжкіна О.В. Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови / О. В. Стяжкіна. - Донецьк, 2013. - 295 с.
59. Твоє з дитям / Гумореска // Радянська жінка. - 1972. - № 10. - С. 26.
60. У вас народилась дитина / На атеїстичні теми // Радянська жінка. - 1972. - № 7. - С. 11.
61. У дітях повторюємося / Відкритий урок для батьків // Радянська жінка. - 1980. - № 12. - С. 24.
62. Університет батьків // Радянська жінка. - 1970. - № 2. - С. 22.
63. Хай більшає щасливих / Відкритий урок для батьків // Радянська жінка. - 1980. - № 7. - С. 26-27.
64. Хай переможе розсудливість / Читач звернувся до редакції // Радянська жінка. - 1972. - № 1. - С. 5.
65. Чекаємо захоплюючих поєдинків // Радянська жінка. - 1980. - № 7. - С. 3.
66. Читач запитує, редакція відповідає // Радянська жінка. - 1972. - № 1. - С. 25.
67. Чого хоче жінка / Гумореска // Радянська жінка. - 1968. - № 6. - С. 15.
68. Щеглова С.Н. Детство: методы исследования / С. Н. Щеглова. - М., 1999. - 173 с.
69. Щоденник молодожона / Гумореска // Радянська жінка. - 1966. - № 4. - С. 23.
70. Як здивувати дружину / Школа молодої господині... господаря // Радянська жінка. - 1979. - № 3. - С. 28-31.

References

1. Aktyvistky radjat'sja // Radjans'ka zhinka. - 1965. - № 6. - S. 20-21.
2. Bezrogov V.G. Vospominaniya kak istochnik po istorii detstva // Pedagogicheskaja Antropologija i istorija detstva. - M., 2001. - S. 65-78.
3. Big na bezkinechnu dystanciju // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 3. - S.28.
4. Budni vil'nogo svitu // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 2. - S. 10.
5. Budni vil'nogo svitu // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 4. - S. 24.
6. Bjudzhet sim'i i dity / Vidkrytyj urok dlja bat'kiv // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 10. - S. 25.
7. Vazhki roky / Universytet bat'kiv // Radjans'ka zhinka. - 1969. - № 1. - S. 17.
8. Vesele nashe maljatko / Vashi lysty // Radjans'ka zhinka. - 1979. - № 6. - S. 22.
9. Golos pravdy (Notatky z plenumu Komitetu radjans'kyh zhinok) // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 6. - S. 6-7.
10. Dity. Dytynstvo. Dytjacha subkul'tura / red.: M. V. Grymych; Kyi'v. nac. un-t im. T. Shevchenka, Un-t Al'berthy (Kanada). - K.: Duliby, 2008. - 400 с.
11. Dlja vas, choloviky // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 9. - S. 17 18.
12. Dobri namiry // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 3. - S. 27.
13. Dopomoga pry narodzhenni dytyny / Jurydychna konsul'tacija // Radjans'ka zhinka. - №1966. - № 7. - S. 30.
14. Dumka materiv / Suspil'stvo i zhinka // Radjans'ka zhinka. - 1972. - № 1. - S. 21-22.
15. Emansypacija po-amerykans'komu / U sviti kapitalizmu, u sviti bezprav'ja // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 12. - S.12.
16. Zakonodatel'stvo ob ohrane detstva. - K., 1982. - 518 s.
17. Zaruchyny / Gumoreska // Radjans'ka zhinka. - 1972. - № 1. - S. 23.
18. Kas'janova N. M. Borot'ba z bezprytul'nistju ta bezdogljadnistju v Donbasi (1943-1953 rr.) [Tekst]: avtoref. dys. kand. ist. nauk; Donec. nac. un-t. - Donec'k, 2010. - 19 s.
19. Kivity // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 6. - S. 3.
20. Koly kozhen vidpovidaje // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 7. - S. 13.
21. Koljastruk O.A. Istorija povsjakdennosti jak ob'jekt istorychnogo doslidzhennja: istoriografichnyj i metodologichnyj aspekty / O. A. Koljastruk. - H., 2008. - 122 s.

22. Kutochok zdorov'ja // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 4. - S. 28.
23. Kutochok zdorov'ja // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 12. - S. 26.
24. Kutochok zdorov'ja // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 5. - S. 28.
25. Kutochok zdorov'ja // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 1. - S. 28.
26. Kutochok zdorov'ja // Radjans'ka zhinka. - 1970. - № 2. - S. 26.
27. Kutochok zdorov'ja // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 6. - S. 25.
28. Ljubyty vazhko / Vidkrytyj urok dlja bat'kiv // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 3. - S. 27.
29. Majnovi prava podruzhzhja / Porady jurysta // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 7. - S. 30.
30. Myr, zhinky i borot'ba // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 6. - S. 8.
31. Myr, zhinky i borot'ba // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 9. - S. 19.
32. Myr, zhinky i borot'ba // Radjans'ka zhinka. - 1969. - № 1. - S. 15.
33. Na zustrich vsesvitn'omu kongresu zhinok // Radjans'ka zhinka. - 1969. - № 2. - S. 8-9.
34. Na temy morali // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 3. - S. 21.
35. Najdorozhche / Do mizhnarodnogo roku dytyny // Radjans'ka zhinka. - 1979. - № 6. - S. 1-3.
36. Narodnoe hozjajstvo SSSR v 1980 godu / Statystycheskij ezhegodnyk. - M. - 1981. - 583 s.
37. Oplata derzhavnyh vidpustok kolgospnyciam / Juryst vidpovidaje // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 6. - S. 30.
38. Piznaj radist' / Universytet bat'kiv // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 4. - S. 17.
39. Pil'gy bagatosimejnym / Vidpovidi jurysta // Radjans'ka zhinka. - 1970. - № 2. - S. 28.
40. Pora zmuzhniinja // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 5. - S. 14-15.
41. Prava vagitnyh zhinok / Zakon garantuje // Radjans'ka zhinka. - 1969. - № 9. - S. 25.
42. Zakonodatel'stvo ob ohrane detstva. - K., 1982. - 518 s.
43. Radjans'ka zhinka dopomogla // Radjans'ka zhinka. - 1966. № 3. - S. 30.
44. Radjans'ka zhinka dopomogla // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 1. - S. 5.
45. Radjans'ka zhinka dopomogla // Radjans'ka zhinka. - 1970. - № 2. - S. 18.
46. Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 6. - 30 s.
47. Rody i vidpustka / Juryst vidpovidaje // Radjans'ka zhinka. - 1969. - № 12. - S. 24.
48. Rozмова друга // Radjans'ka zhinka. - 1972 - № 6. - S. 12.
49. Roku dytyny prysvjachenyj // Radjans'ka zhinka. - 1979. - № 5. - S. 15-17.
50. Rjadok z referatu // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 10. - S. 3-4.
51. Sadky i jasla kozhnomu selu // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 12. - S. 18-19.
52. Sadky i jasla kozhnomu selu // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 4. - S. 13.
53. Sadky i jasla kozhnomu selu // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 6. - S. 18.
54. Sal'nikova A.A. Detstvo kak mif: nekotorye aspekty izuchenija rossijsko-sovetskogo detstva v zarubezhnoj istoriografii / A. A. Sal'nikova // Clio Moderna. Zarubezhnaja istorija istoriografija. - Kazan', 2002. - Vyp. 3. - S. 107-119.
55. Svit ochyma ditej // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 3. - S. 26.
56. Simejni kajdany / Zvidusil' // Radjans'ka zhinka. - 1969. - № 6. - S. 24.
57. Social'ni transformacii' v Ukrai'ni: piznij stalinizm i hrushhova'ska doba: Kolektyvna monografija / Vidp. red. V.M. Danylenko; red.-uporjad. N.O. Laas. - Kyi'v: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2015. - 698 s.
58. Stjazhkina O.V. Ljudyna v radjans'kij provincii': osvojenija (vid)movy / O. V. Stjazhkina. - Donec'k, 2013. - 295 s.
59. Tvoje z dytjam / Gumoreska // Radjans'ka zhinka. - 1972. - № 10. - S. 26.
60. U vas narodylas' dytyna / Na ateistychni temy // Radjans'ka zhinka. - 1972. - № 7. - S. 11.
61. U ditjah povtorjujemosja / Vidkrytyj urok dlja bat'kiv // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 12. - S. 24.
62. Universytet bat'kiv // Radjans'ka zhinka. - 1970. - № 2. - S. 22.
63. Haj bil'shaje shhaslyvyh / Vidkrytyj urok dlja bat'kiv // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 7. - S. 26-27.
64. Haj peremozhe rozsudlyvist' / Chytach zvernuvsja do redakcii' // Radjans'ka zhinka. - 1972. - № 1. - S. 5.
65. Chekajemo zahopljujuchyh pojedynkiv // Radjans'ka zhinka. - 1980. - № 7. - S. 3.
66. Chytach zapytuje, redakcija vidpovidaje // Radjans'ka zhinka. - 1972. - № 1. - S. 25.
67. Chogo hoche zhinka / Gumoreska // Radjans'ka zhinka. - 1968. - № 6. - S. 15.
68. Shheglowa S.N. Detstvo: metody issledovanija / S. N. Shheglowa. - M., 1999. - 173 s.
69. Shhodennyk molodozhona / Gumoreska // Radjans'ka zhinka. - 1966. - № 4. - S. 23.
70. Jak zdvyvaty družynu / Shkola molodoi' gospodyni... gospodarja // Radjans'ka zhinka. - 1979. - № 3. - S. 28-31.

Топольницкая Ю. А.

аспирант, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина).

ОТОБРАЖЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПО ОХРАНЕ МАТЕРИНСТВА И ДЕТСТВА В УССР ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1960-х - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 1980-х ГОДОВ НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «СОВЕТСКАЯ ЖЕНЩИНА»

В статье проанализированы материалы журнала «Советская женщина», как источника по истории советского детства в УССР в 1965-1985 годах. Предпринята попытка реконструировать образ детства, определить проблемы ребенка, которые поднимались авторами журнальных статей, проследить государственную политику по охране матери и ребенка, выяснить степень соответствия журнального образа детства советским реалиям.

Ключевые слова: УССР, социальная политика, семейная политика, охрана материнства и детства, советское детство, периодическая пресса.

Topolnytska Y. A.

post-graduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

STATE POLICY ON THE PROTECTION OF MOTHERHOOD AND CHILDHOOD IN THE USSR IN THE FIRST HALF OF 1960's - THE SECOND HALF OF THE 1980's ON THE PAGES OF THE "SOVIET WOMAN" MAGAZINE

In the article the author analyzes the materials of the magazine "Soviet woman" and explores the state policy on the protection of motherhood and childhood during the crisis period of the Soviet system of 1965-1985. Articles and messages on the pages of the magazine allow us to reconstruct the image of childhood, to determine which issues the childhood raised by the authors, to determine the ways of the state policy on protection of mother and child. The author of the article investigating the magazine, was trying to understand how much the childhood that was described in the journal corresponds to the Soviet realities.

Periodic propaganda publications occupied an important place in shaping the concept of "Soviet childhood." These sources are especially important because, on the one hand, it reflects the official social policy of the Communist Party, on the other hand, it allows to observe the transformation of the attitude of the state power towards the problems of the formation of the young generation of soviet citizens. Among such magazines should be "Soviet woman". The articles in this magazine contain a variety of verbal and visual materials about childhood in the Soviet state. Exploring the materials of the "Soviet Woman" magazine, we can follow the changing status of the family, in the context of state gender policy. During the existence of the USSR, the status of the family varied from the emancipation of a woman, the gradual disappearance of the family, the idea of socializing children in the transition to a communist society, but in the 1960s the Communist party recognised the soviet family, as an important social institution and began the encouragement of its consolidation and development.

Throughout its existence, the magazine has often changed its perspective, in accordance with the tasks determined by party politics. Thus, in the first post-war decade, the magazine served as a newspaper; that reported operational political information. The authors of the articles promoted the exploits of the heroine mothers during the war years and their active participation in the rebuilding of the national economy. By implementing the new program of the Communist Party, which envisaged an improvement in the demographic situation in the USSR, political information from the middle of the 1960s was suppressed by materials related to the protection of motherhood and childhood. In 1965-1985, the Soviet Woman's magazine reflected and disseminated the Soviet ideology of childhood, the benefits of social policy, covered issues of infrastructure development and material culture for children, pedagogical doctrine.

The imaging of the future builders of communism on the pages of the magazine formed a rather contradictory and ambiguous childhood image, which included both Soviet myths about children and the real problems of children and their parents. The actual material presented in the journal is rather incomplete and needs to be verified, but official representations, social expectations and mood on children, which are reflected in the publications, are valuable material for studying the Soviet policy of educating the new generation.

Key words: USSR, protection motherhood and childhood, social policy, family policy, soviet childhood, periodical press.